

LES RELIQUIES DE L'ALTAR MAJOR DE L'ESGLÉSIA DE POBLET

Agustí ALTISENT

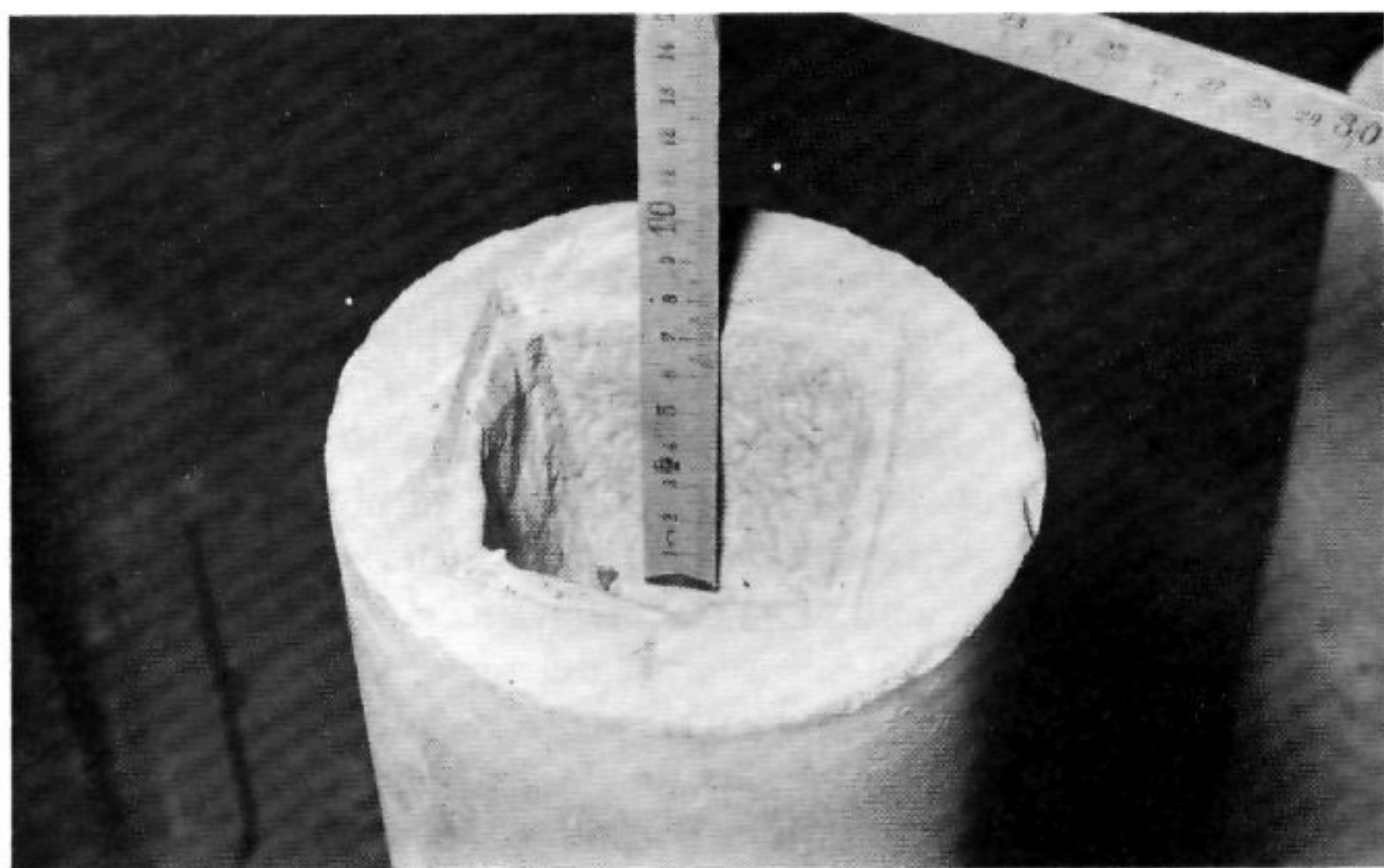
L'any 1965 fou desplaçat l'altar major de l'església del monestir de Poblet a fi de situar-lo en el mateix presbiteri però molt més separat del retaule i més prop del cor, i poder concelebrar de cara a la comunitat i els fidels. En fer aquest desplaçament el mestre picapedrer Miquel Vendrell trobà les relíquies antigues d'aquest altar: estaven col·locades en un vas de vidre posat dins una cavitat excavada en la part superior de la columneta central de les dotze que sostenien la mesa (que és antiga), columneta que era també al centre d'un grup de quatre que unien dues lloses horitzontals quadrades de pedra, una de les quals lloses descansava plana a terra i l'altra sostenia pel mig la mesa. Les quatre columnetes i les dues lloses formaven una sola peça; és a dir: tot era tallat en un únic bloc de pedra. Al centre d'aquesta peça hi havia col·locada la columneta de les relíquies, volandera, que engalzava perfectament tocant d'una llosa a l'altra; aquesta columneta era, de totes les de l'altar, l'única que no tenia ni base ni capitell. Actualment és conservada en la col·lecció arqueològica del monestir, puix que, desplaçat l'altar, no va ser tornada a col·locar. Igualment, per aquelles decisions superiors —que hom lamenta, però, que, malgrat intentar-ho, no pot impedir— en ser avançat l'altar, el nombre total de columnetes fou reduït a vuit (comptades les quatre de la peça central esmentada); i (cosa encara molt més lamentable), hom

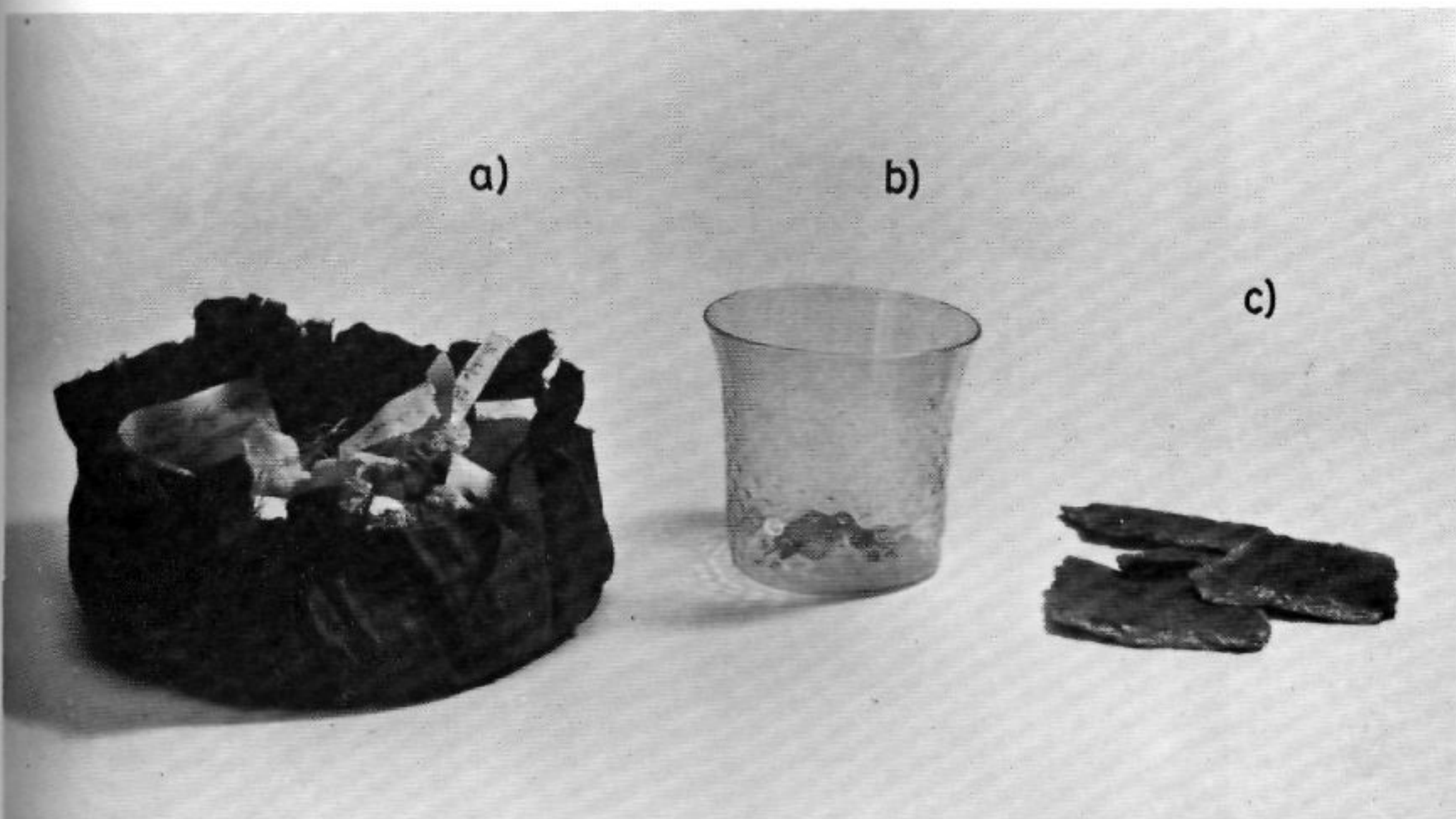
L'altar major de Poblet tal com estava el 1965.

Peça central que sostenia l'altar, després de ser seccionada per rebaixar-la. Una de les columnes era ja trencada abans. La columneta central, que no fou escurçada, és la que contenia les relíquies.

Cavitat de l'extrem de la columneta que contenia les relíquies. Observeu la ranura per a la tapa de cera i la creu escrita en tinta esclarissada.

Conjunt del que fou trobat: a) la bossa amb les relíquies, b) del segle XIV el vas que feia de lipsotheca, i c) la cera que ho tapava.

volgué rebaixar l'alçada de l'altar i, per tal d'aconseguir-ho, el fust de les columnetes que sostenien la mesa fou escurçat, inclòs el de les quatre de la peça central que, per tant, perdé la seva primitiva unitat.

Com he dit, a la superfície circular superior de la columneta central hi ha excavat un forat; estava tapat amb una fulla de cera. El forat té 7'5 cm. de profunditat i 7 cm. d'amplada de la boca, de forma aproximadament quadrada; a la boca hi ha una ranura de 0'5 cm. tot al voltant, destinada a engalzar-hi la tapa de cera i deixar-ho hermèticament tancat. En un dels costats de la boca del forat, en l'espai lliu que resta de la superfície circular plana de la secció de la columneta, hi ha feta, amb ploma o càlam, una creu senzilla, rústega, amb tinta color canyella que sembla del segle XIII, si jutgem pel color de la tinta usada aleshores en els pergamins de Poblet.

En la cavitat hi havia el vaset de vidre i, dins el vas, un tros de teixit de seda color morat que, desplegat i planxat, presentà una forma totalment irregular. El teixit esmentat estava lligat amb un cordillet fi de manera que formava una bossa, dins la qual hi havia vint-i-quatre petits paquetets, farcellets o bossetes fets amb petits fragments de teixit de diverses menes; cada bosseta portava, subjectat, un petit rètol, en pergamí o en paper, amb una inscripció indicativa del contingut (1).

(1) A part alguna consulta feta per a casos particulars, que ja esmentaré al seu lloc, em plau de fet constar que en l'examen, avaluació de la qualitat, datació, etc. del conjunt d'aquesta troballa em va ser d'un ajut incomparable el bon amic i gran erudit Joan Ainaud de Lasarte. Quant a la datació paleogràfica dels rètols, Anscari M. Mundó m'ajudà també en algun cas en què jo dubtava. Joan Ainaud posà també a la meua disposició els serveis del Museu Tèxtil de Barcelona i, allí, la Srta. Pilar Tomàs em fou d'una ajuda extrema, que agraeixo: fins i tot s'endugué dos dels trocets de teixit a un Congrés Tèxtil celebrat a Lió per tal de consultar altres experts, i gràcies també a la Srta. Tomàs examinaren els teixits altres experts de Barcelona i de Terrassa. Quant al paper en què són escrits alguns dels rètols, fou principalment el bon amic Oriol Valls qui me'n determinà l'època i l'origen; així mateix, M. Jean Irigoien, de la Sorbona de París, examinà els trocets i em féu útils observacions.

L'any 1973 va celebrar-se a Santa Coloma de Queralt la "XVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos". Com que Santa Coloma és la meua vila natal, em vaig veure mig obligat a improvisar (sic) una breu comunicació, i el que vaig fer va ser donar una notícia sumariíssima de la troballa de les relíquies de Poblet. Poc després vaig escriure al qui considerava responsable de la publicació de les ponències i comunicacions, prohibint-li expressament i enèrgicament la publicació de la meua breu intervenció cas que, com em temia, l'haguessin captada amb cinta magnetofònica. Malgrat això, vaig tenir la desagradable sorpresa de veure publicat el meu breu text en el volum corresponent, editat a Santa Coloma de Queralt el 1979. Els editors no compliren ni tan sols amb l'obligació de donar-me a corregir les proves d'impremta. Penso, però, que el lector mitjanament culte s'adonarà que aquell text no havia passat per les meves mans: ultra diverses altres errades bastaria una sola per aclarir-ho: el desafortunat transcriptor va escriure fonèticament "Sitó" quan, de tota evidència, jo em referia a "Cîteaux".

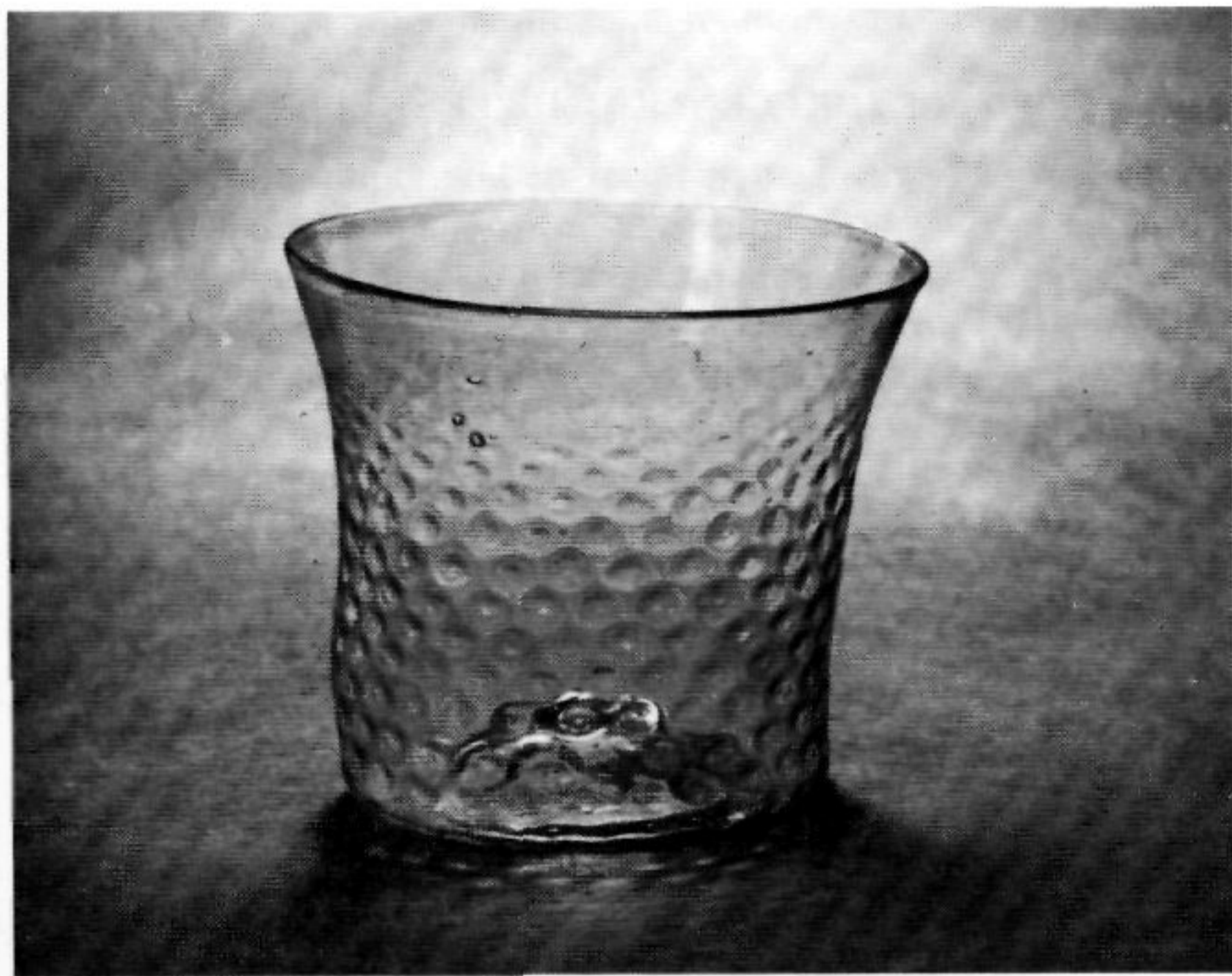
El full de cera que tancava la cavitat té aproximadament 2 mm. de gruix; no presenta cap marca ni segell.

La primera cosa que sorprèn d'aquesta troballa del 1965 és la seva mateixa possibilitat: després del saqueig de Poblet posterior a l'exclaustració dels monjos al segle passat, després dels molts anys que dura, sota direccions diverses, la restauració (no sempre afortunada) i després del fet que, fins i tot, fa anys, després del retorn dels monjos (1940), l'altar major ja fou lleugerament desplaçat endavant per tal de separar-lo uns centímetres més del retaule, és admirable que aquestes relíquies hagin estat trobades ara intactes.

I

EL VAS

Com he dit, el que feia de lipsanotheca era un vas de vidre; un vas per a beure a taula. Es tracta d'una magnífica peça de vidre bufat, la irregularitat geomètrica de la qual no impedeix de cap manera que

Vas que feia de lipsanotheca.

sigui un vas de luxe; un vas dels que devia utilitzar l'abat quan menjava amb el rei.

A més de Joan Ainaud de Lasarte examinà aquest vas l'historiador del vidre senyor Josep Gudiol. La conclusió a què arribaren és que es tracta d'una peça molt important, probabilíssimament del segle XIV, atesa la consideració del vas en ell mateix i la data més tardana de les inscripcions de les relíquies, que és de l'esmentat segle.

El lector podrà veure, en els gravats que il·lustren aquest treball, l'aspecte que presenta el vas. La seva alçada és de 62 mm. per la part més alta i de 59 per la més baixa. El gruix de vidre és d'un milímetre o poc menys. El diàmetre de la boca mesura 67 mm. i el de la base de 52 a 53.

La franja superior de la boca, de vidre llis, fa 15 mm. d'amplada; la resta de l'alçada del vas porta, en tota la seva superfície, una ornamentació a base de petits clotets. Al Sant Sopar de Jaume Huguet hi ha un vas que, malgrat les diferències considerables que presenta amb el de Poblet, hi té una certa semblança. El de Poblet és exposat actualment al museu instal·lat al Palau del Rei Martí.

II

L'ENVOLTORI GENERAL DE LES RELÍQUIES

El tros de teixit lligat en forma de bossa, que contenia, com he dit, les bossetes de les relíquies, és un fragment de teixit de seda de forma irregular, de color morat, de 27 x 21 cm. en les seves dimensions mitjanes. Presenta, en un dels seus marges, un vestigi de confecció: un doblec petit, al biaix, cosit per una basteta de fil del mateix color de la tela però més gruixut. El fragment de teixit degué ser tallat, doncs, d'una peça confeccionada; segurament un ornament litúrgic.

III

LES RELÍQUIES I LLURS INSCRIPCIONS I ENVOLTORIS

Dins la bossa de seda morada hi havia els petits parcellets amb les relíquies, cadascun amb la seva inscripció. Cap document d'ordre general no acompanyava el conjunt, com tampoc els grans d'encens que hom posava, solts, de vegades, en les lipsanotheques.

Seguint l'ordre numèric que vam donar a cada bosseta i que és

indicat en les fotografies corresponents, els elements arqueològics de cadascuna, encapçalats pel número i el text de la inscripció, són els que anotem a continuació. Cal advertir encara que, tot i que emprem el mot bosseta, no n'hi ha cap de confeccionada com a tal. Tot són simples petits fragments de teixit que embolcallen les relíquies d'una o altra manera.

1.— De sancto Mina

El rètol és en paper o pergamí (és minúscul); la lletra, de cap a 1200; la tinta color marró, tirant a canyella. La bosseta, molt petita, era feta amb un trocet de teixit de lli blanc, lligat amb un cordillet fi de lli que subjectava el rètol alhora que cloïa el coll de la bosseta. Hom no havia retallat, per a igualar-lo, el teixit, una vegada feta la bosseta.

Contingut: un petit fragment d'os.

2.— De pulvere sancti Bernar[di]

Rètol en vitel·la, lletra de la darrereria del segle XII (potser cap a 1200), tinta color canyella un xic descolorida. El rètol és incomplet, tallat; apunta, però, la part inferior de la lletra d. La bosseta era de teixit de lli, molt ben feta i regular; la boca fou retallada, una vegada feta, de manera que restava perfectament igualada. El lligam és de fil de cànem i donava dues voltes al coll de la bossa, bo i subjectant alhora, pel mig, el rètol; fou en ser retallat el coll de la bossa per a igualar-lo que, de tota evidència, el rètol va ser escapçat. Desfet el cordillet, aparegué un nus inútil, del qual partien dos altres caps, tot el qual podria respondre a una presentació anterior de la relíquia; en el nus esmentat hi havia agafat un minúscul fragment de vitel·la, idèntic al de la inscripció, però en blanc.

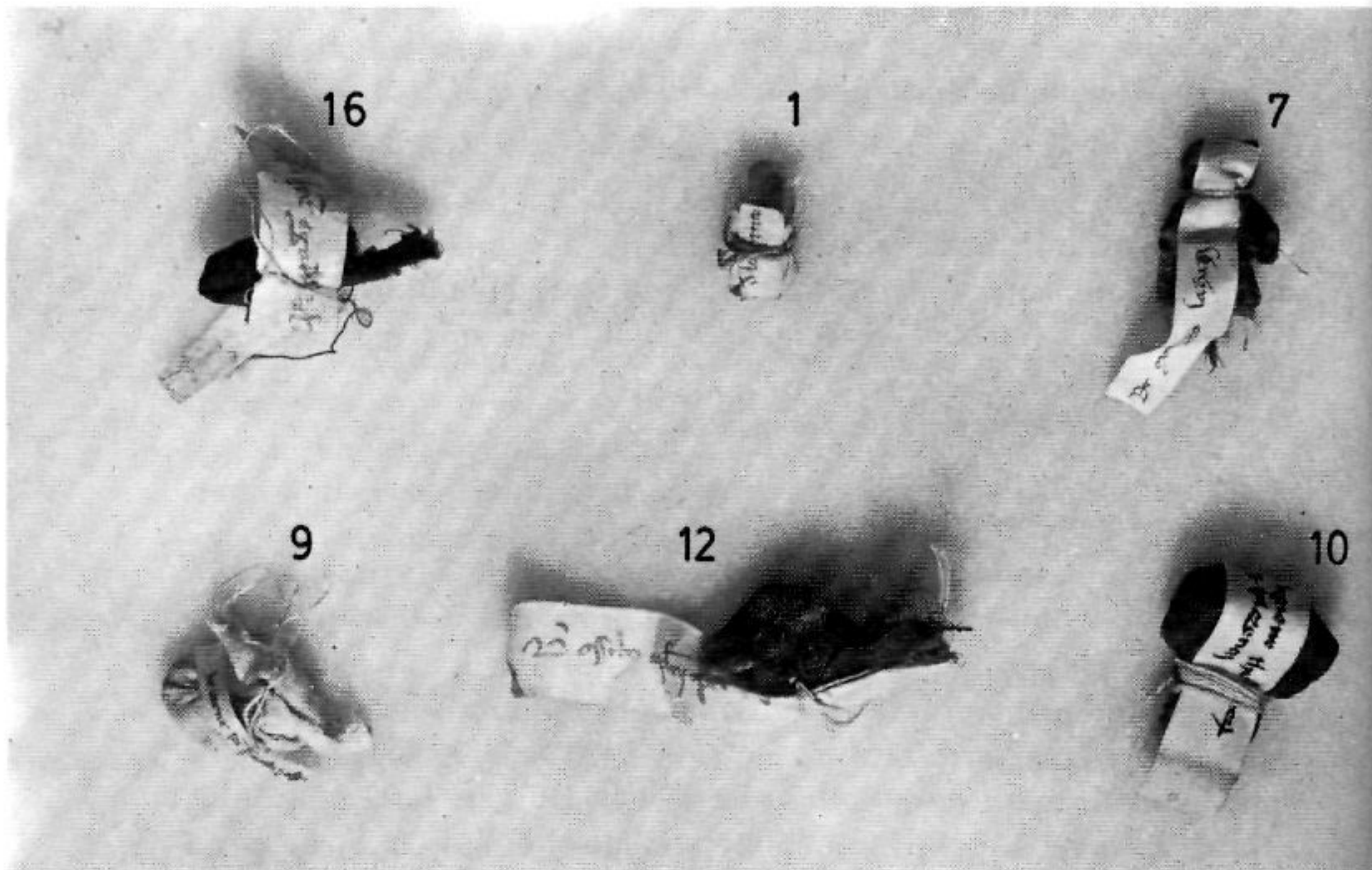
Contingut: cinc tesselles de vidre, amb una làmina d'or a cadascuna, tot perfectament conservat; un fragment amorfe de marbre i dos altres menuts fragments del mateix material.

3.— Sancti Antonini martiris

Rètol en pergamí, lletra dels voltants de 1200, tinta color canyella viu, bosseta de teixit de lli cru, no igualada una vegada feta; el teixit presenta algunes costures. El pergamí actuava de lligam de la bosseta, nuat al coll, sense fil de cap mena. Per a això, el pergamí, pel costat de la dreta, és molt més llarg i estret que en el costat de

l'esquerra on se situa l'escriptura, que ocupa només una tercera part del pergamí. Aquesta disposició fa pensar que la relíquia es mantingué sempre en la seva presentació inicial.

Contingut: fragment d'arrel (sense àpex ni corona) d'un premo-
lar superior humà de la dreta, probablement el segon (2).

Grup de bossetes de relíquies.

4.— De uestimentis beate Dei genitricis Marie / et beati Iohannis euangeliste

Rètol en pergamí, lletra de mitjan segle XIII, tinta color canyella viu; l'escrit ocupa la meitat esquerra de la tireta, deixant la dreta en blanc; en aquesta part dreta el pergamí és retallat molt més estret. La bosseta era feta amb un fragment de teixit de lli cru o blanc; la bossa no era igualada. El lligam era un fil de lli o de cànem, gruixudet. Sobre el lligat hi anava, molt ben nuat en ell mateix, sense cap fil, el pergamí.

(2) Informació deguda a l'odontòleg de Barcelona Dr. J. Vilar-Sancho, que examinà la peça.

Contingut: malgrat el plural de la frase del rètol, dins la bosseta hi havia només un fragment de tafetà de seda *bombyx mori* estampat, d'època i origen indesxifrats⁽³⁾. L'estampat pot ser descrit com la figura esquemàtica d'un sol (incompleta) en forma de roda dentada de dents triangulars, que compondria, completa, una mena d'estrella de 16 puntes. Amb separació d'un centímetre comença, al costat, una figura igual, de manera que possiblement es tracta d'un ornament en forma de sanefa.

5.— De ossibus beati Andree apostoli

Rètol en vitel·la, lletra de mitjan segle XIII, tinta color canyella viu. Paquetet consistent en un nus fet amb el mateix teixit sense ajuda de cap fil. Dins el nus era continguda la relíquia. El rètol sí que anava lligat al farcellet amb un fil de lli nuat a un dels extrems del teixit. El teixit, de lli blanc, fou retallat, una vegada nuat, per suprimir —sembla— les seves puntes excessivament llargues.

Contingut: a l'interior del nus o farcellet fet amb el teixit de lli, hi havia una bosseta de teixit de seda vermella; al coll, la bosseta portava entortolligat, per a cloure-la, un fil de lli. A l'interior: un petit fragment d'os.

6.— Reliquie sancti Odonis (Urgens, cancel·lat) Urgellensis episcopi

Rètol en pergamí, lletra de la segona meitat del segle XIII, tinta color marró. Bosseta de teixit de lli blanc feta molt acuradament i igualada per la boca una vegada feta. El rètol anava agafat pel mig amb un fil de lli; i, amb tot, el considerable espai blanc que resta, al pergamí, a la dreta de la part escrita, fa pensar que havia estat ideat per a ser agafat pel cap dret i no pel mig. Això potser podria respondre (és una hipòtesi) a una anterior presentació de la relíquia.

Contingut: un fragment d'os humà: l'extrem posterior del quart metatars de la mà esquerra⁽⁴⁾.

(3) Opinió recollida amablement per Pilar Tomàs al Congrés Tèxtil de Lió, celebrat l'octubre de 1965, de M. Vial, tècnic del "Centre International d'Etudes des Textiles Anciennes" i del P. de Bourget, S.L., Director de la Secció Copta del Museu del Louvre.

(4) La classificació dels fragments ossis, quan era possible, em fou amablement facilitada per un catedràtic de la Universitat de Barcelona el nom del qual lamento ara no recordar.

7.— De monumento Lazari

Rètol en vitel·la, lletra de la segona meitat del segle XIII, tinta color canyella viu. La bosseta era molt rústega, perquè el teixit de què era feta és encolat pel dors i no té suficient flexibilitat; en realitat, es tractava només d'un petit fragment de teixit que agafava la relíquia. El lligat era fet amb un cordillet fi que abraçava alhora la tireta de vitel·la i el teixit, cloent així el paquetet.

El teixit, perfectament conservat, és una sarja de seda de dos colors (groc brillant i canyella) representant, incompleta, la figura d'un quadrúpede estilitzat i la pota d'un altre. Es tractava, doncs, d'una sèrie d'animals no afrontats, sinó l'un darrera l'altre. El teixit és, com he dit, engomat pel dors: devia formar part del folre d'un estoig, cofre o caixeta. Tècnicament, el teixit és un samit com els bizantins dels segles VIII al X, segons M. Vial, tècnic tèxtil del "Centre International d'Etudes des Textiles Anciennes"; segons M. Wolbach, vicepresident del mateix centre, el teixit és persa, del segle VIII o del IX. Altres especialistes, com Mr. King del Victoria and Albert Museum, a qui fou mostrat també el teixit per la senyoreta Pilar Tomàs, van mantenir-se reservats o es mostraren d'acord amb Mr. Wolbach (5).

Contingut: un petit fragment amorfe de marbre blanc.

8.— Sancti Proculi martiris

Rètol en pergamí, lletra de la segona meitat del segle XIII, tinta color marró. Envoltori de teixit de lli blanc, amb una costura (vestigi d'haver format part d'una peça confeccionada). El conjunt tenia la forma d'un rotlle: el teixit donava simplement voltes a la relíquia; el fil, de lli, llarg, donava, al seu torn, voltes al paquetet, agafant alhora el rètol.

Contingut: un resquill d'os humà llarg.

9.— De carne sancti Bernardi et osse

Rètol en pergamí, lletra de cap a 1200 o, màxim, de la primera meitat del segle XIII, tinta color canyella viu. Bosseta de teixit de lli blanc, lligada amb un fil de lli.

Contingut: pols d'ossos.

(5) Opinions recollides per la Srta. Tomàs al Congrés esmentat a la nota 3.

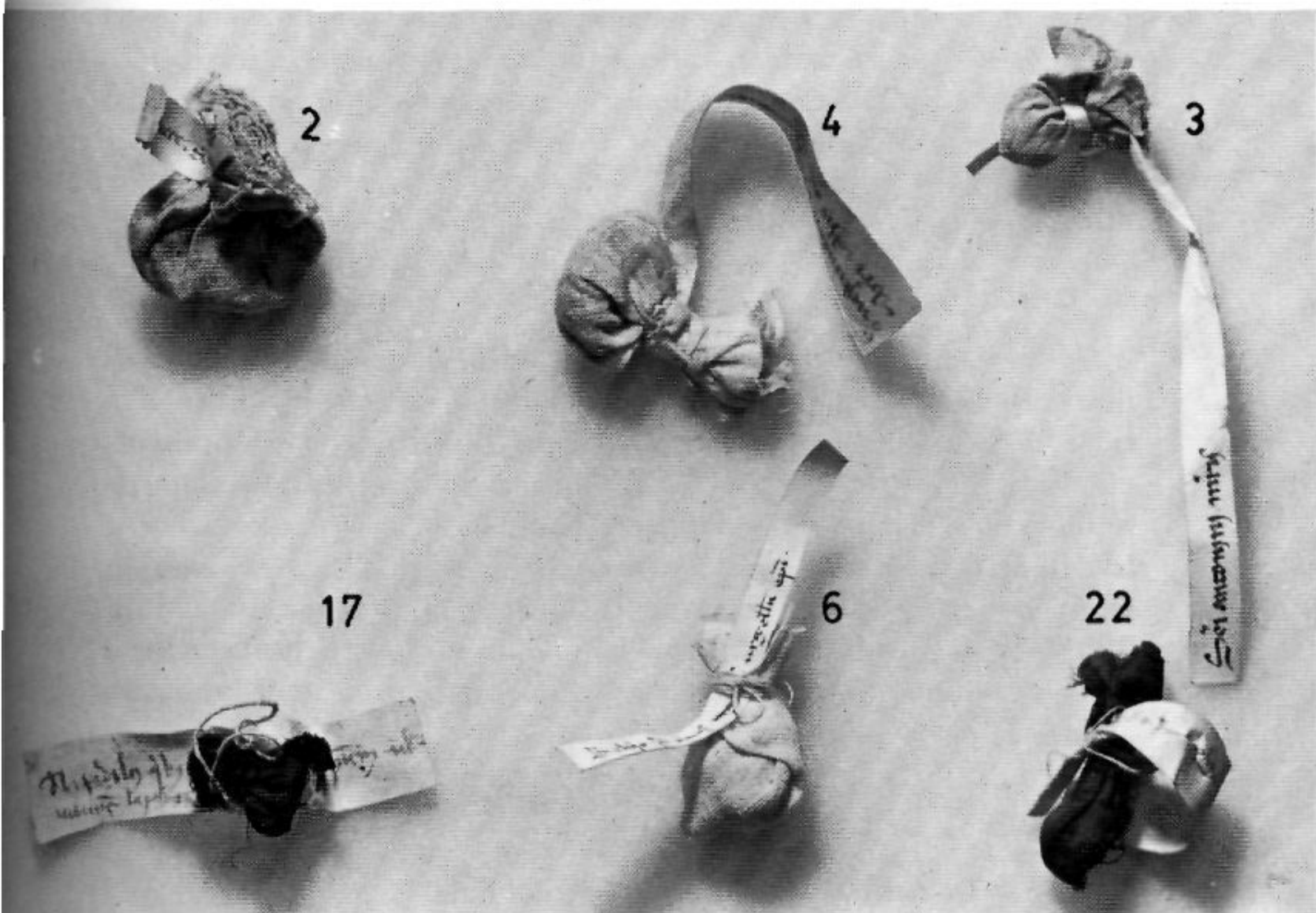
10.— De sacra legione thebeorum / Cesaris et Florencii

Rètol en pergamí. Lletra no catalana, del segle XIII, tinta color marró fosc. La bosseta era feta amb un trocet de seda vermella d'una manera única dins el conjunt de les altres: el pergamí donava la volta per la panxa de la bossa de manera que els seus dos extrems es reunien en el coll. Un fil de lli molt llarg donava voltes al coll de la bosseta incloent alhora els dos extrems del pergamí. Tot plegat, fet amb molta cura.

Contingut: dos fragments d'un mateix tros d'os humà llarg, calcificat; quatre fragments d'ossos, i pols (d'ossos?).

11.— De brachio beati Roberti

Rètol en pergamí, lletra del segle XIII (segona meitat?). La bosseta, de teixit de seda vermella, anava lligada i nuada; a continuació, amb el mateix fil, era lligat i nuat, separadament, el pergamí. Aquest darrer presenta un tallet en el qual hi anava un fil de cànem, inútil,

Grup de bossetes de relíquies.

resta potser d'una presentació anterior de la relíquia; aquest fil darre-
rament esmentat és més curt i més fosc que l'altre.

Contingut: un minúscul fragment d'os embolicat en un trocet
de pergamí en blanc.

12.— *Reliquiae coste beate Tece virginis et martiris Christi*

Rètol en paper català o valencià del segle XIII, molt probable-
ment fet amb fibra de lli; lletra del primer quart del segle XIII.
Bosseta de teixit de seda vermella; aquest teixit conserva voraviu en
un costat.

Contingut: un resquill d'os humà, probablement d'os llarg; per
tant, no de costella.

13.— *Iste lapis fuit abscissus de carcere sancti Vincencii*

Rètol en paper català o valencià molt típic, rústec, verjurat, de
mitjan segle XIII, al dors del qual es veu encara, barrejat amb la
pasta, un fil que restà sense dissoldre's. Lletra de la segona meitat del
segle XIII; tinta color marró. Bosseta de seda vermella, el teixit de la
qual presenta fils irregulars i una franja ornamental en un costat. La
bosseta anava lligada, juntament amb el paper, per un llarg fil de
cànem.

Contingut: tres fragments de pedres diverses.

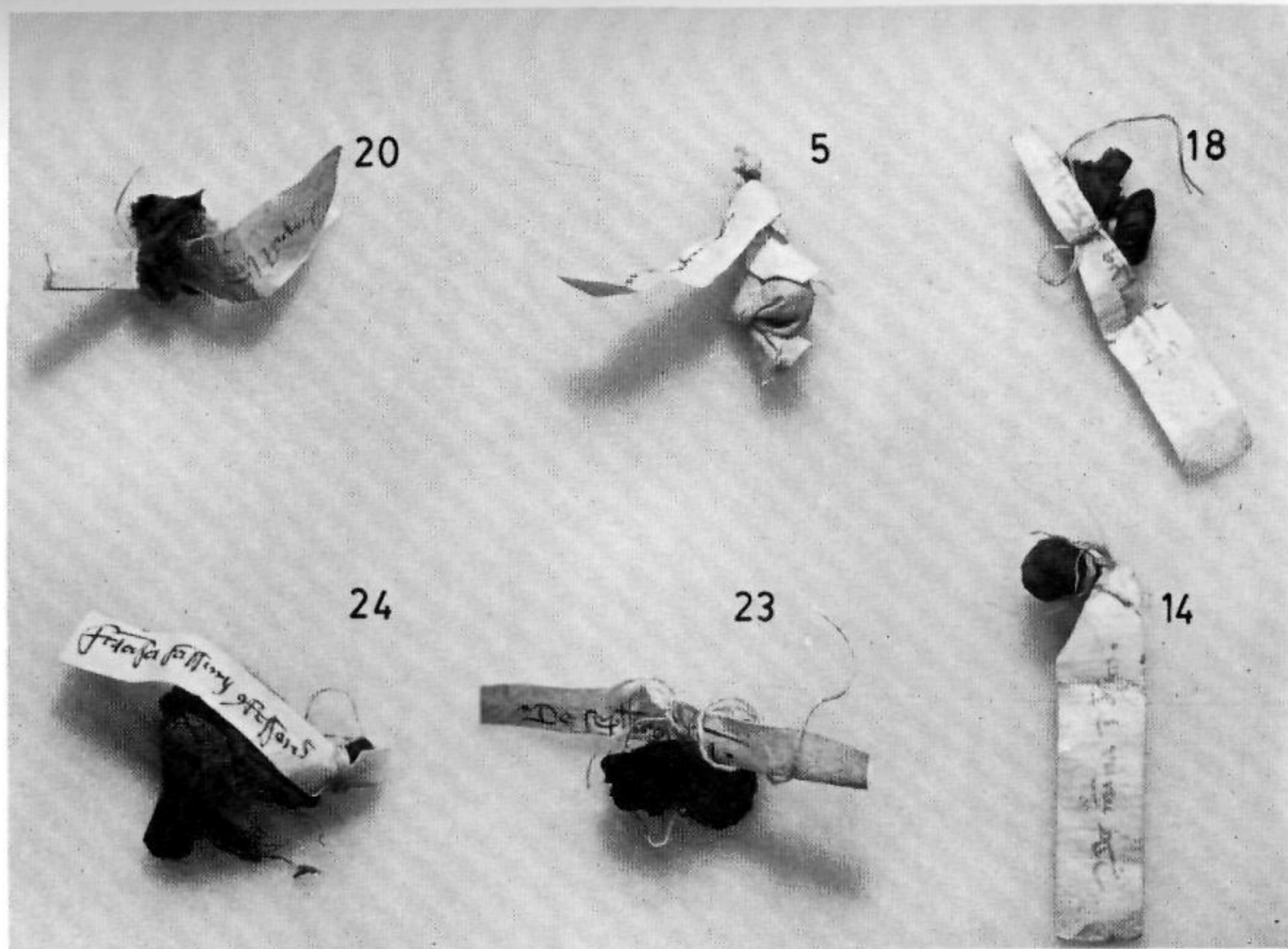
14.— *De manna in deserto*

Rètol en paper català o valencià de la darrerria del segle XIII;
lletra de cap a 1300; tinta color marró molt esclarissada o descolo-
rida. La lletra, la tinta i el paper són contemporanis, o molt propers
en el temps, als dels núms. 15 a 22 inclosos. La lletra de tots aquests
rètols podria ser fins i tot d'una mateixa mà; ho sembla especialment
la dels núms. 14, 15, 16, 19, 21 i 22. La bosseta era feta amb un
fragment de teixit de seda vermella (idèntic al dels núms. 16, 17, 18,
20, 21 i 22) que conserva voraviu en un costat. El rètol portava, lligat
sense cap funció, un fil més blanc que el que, subjectant-lo, lligava
alhora la boca de la bosseta.

Contingut: dos grans d'encens i alguns fragments més petits,
despresos.

15.— *De ossibus apostolorum Petri et Pauli*

Rètol en paper italià de la primera meitat del segle XIV; lletra

Grup de bossetes de relíquies tal com foren trobades.

de cap a 1300; tinta marró molt descolorida. Bosseta de teixit de gassa groga; el fragment conserva 8 cm. de voraviu.

Contingut: cinc fragments d'ossos.

16.— Ossa beate Agathe et beate Lucie

Rètol en paper català o valencià de la darrerria del segle XIII; lletra de cap a 1300; tinta marró molt descolorida; bosseta feta amb un fragment de teixit de seda vermella (vegeu el núm. 14).

Contingut: dos fragments ossis.

17.— De lapidibus quibus lapidaverunt iudei Ihesum / seu uoluerunt lapidare

Rètol en paper italià (similar al dels núms. 21 i 22) del començament del segle XIV; lletra dels voltants de 1300; tinta molt descolorida. La bosseta era feta amb un trocet de teixit de seda vermella (vegeu el núm. 14).

Contingut: un trocet de guix.

18.— De sanguine beati Laurencii

Rètol en paper italià de la primeria del segle XIV; lletra dels voltants de 1300; tinta molt descolorida; bosseta de teixit de seda vermella (vegeu el núm. 14).

Contingut: un fragment d'os (tacat de sang?).

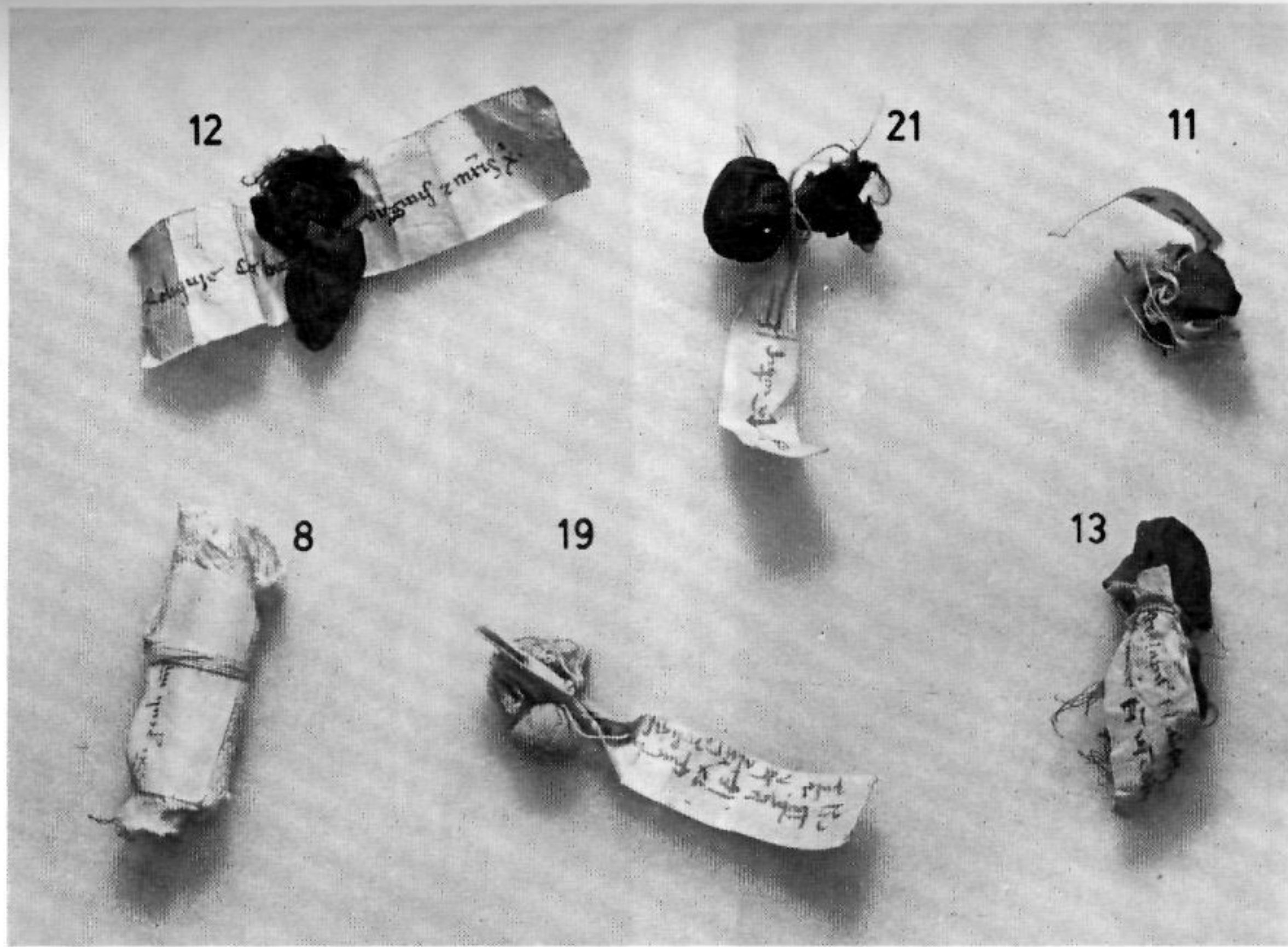
19.— De bombice quando Christus fuit babtizatus, et de terra se / pulcri et de aliis reliquiis sanctorum

Rètol en paper català o valencià de cap a 1300; lletra de la mateixa època; tinta molt descolorida (vegeu el núm. 14). Bosseta de teixit de lli, amb la boca retallada i igualada una vegada feta. El teixit presenta indicis de procedir d'una peça confeccionada.

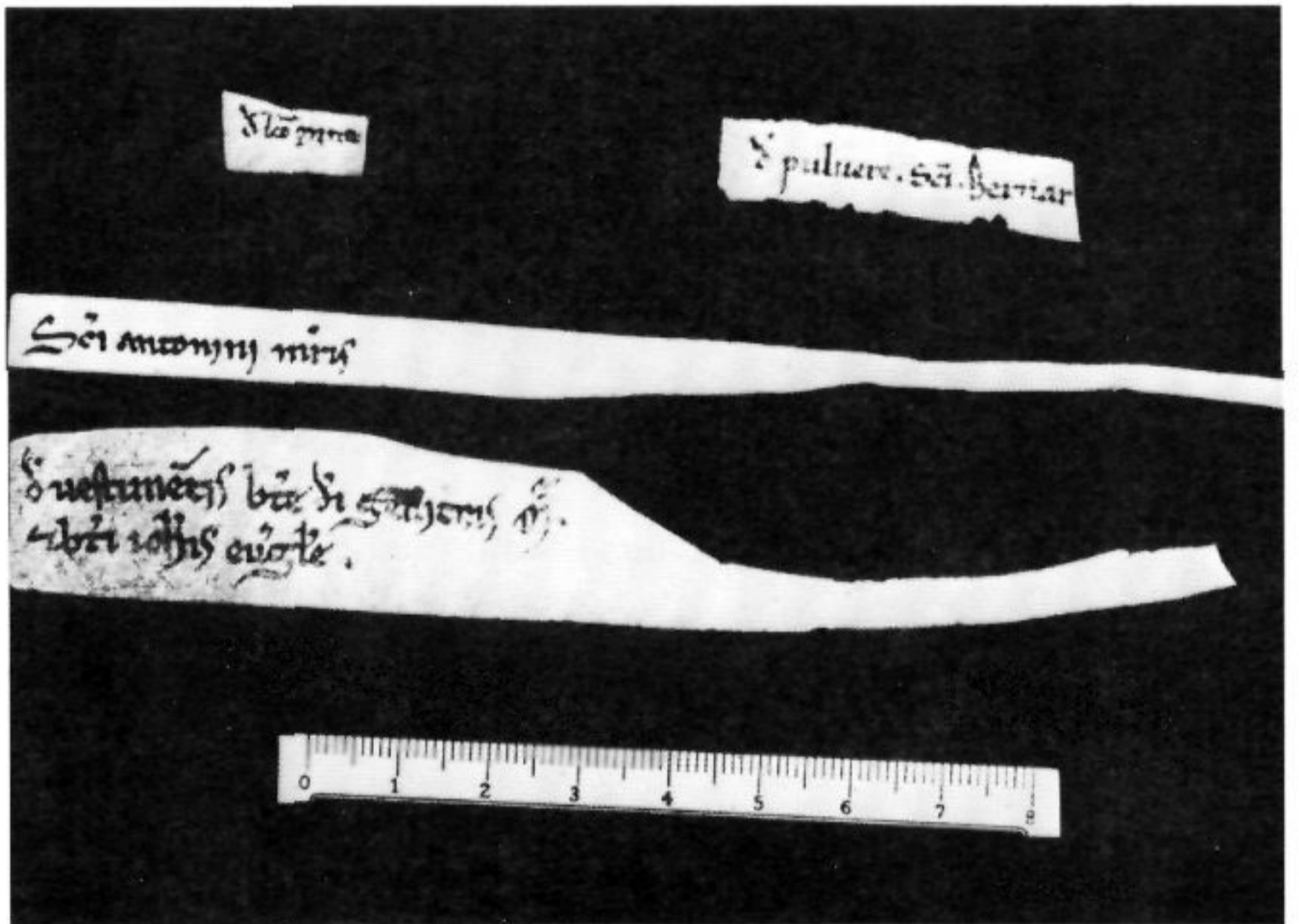
Contingut: floca de cotó, un fragment d'os i terra. Segons els experts, el cotó és madur i, com que és cotó fluix, no es pot determinar si la fibra, que és curta, ho és d'origen o no. És possible que sigui cotó d'Egipte, però més probable que sigui de l'Índia; hom no pot concretar més.

20.— De capillis beate Marie

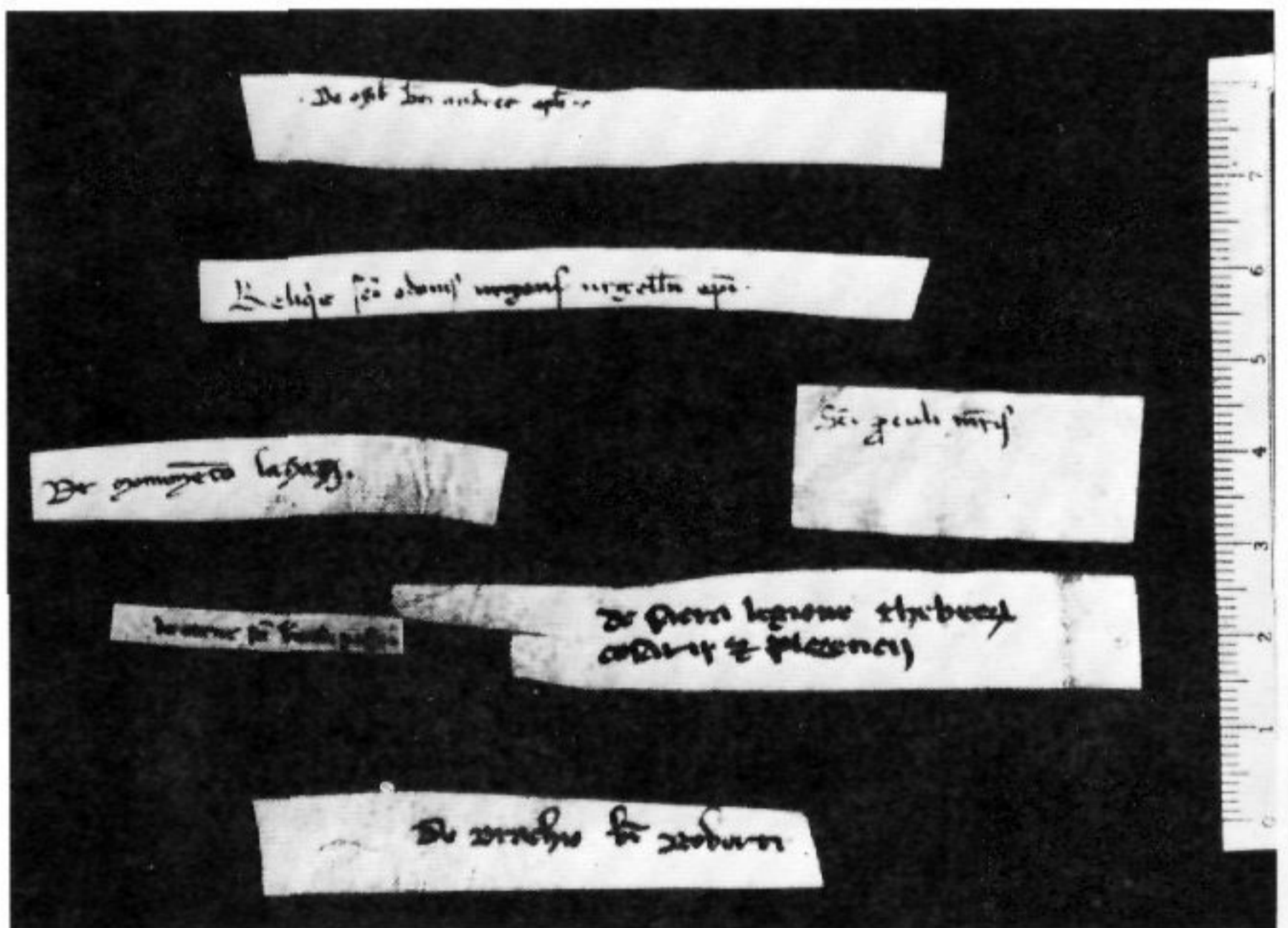
Rètol en paper, possiblement italià, de cap a 1300 o, més proba-

Grup de bossetes de reliquies.

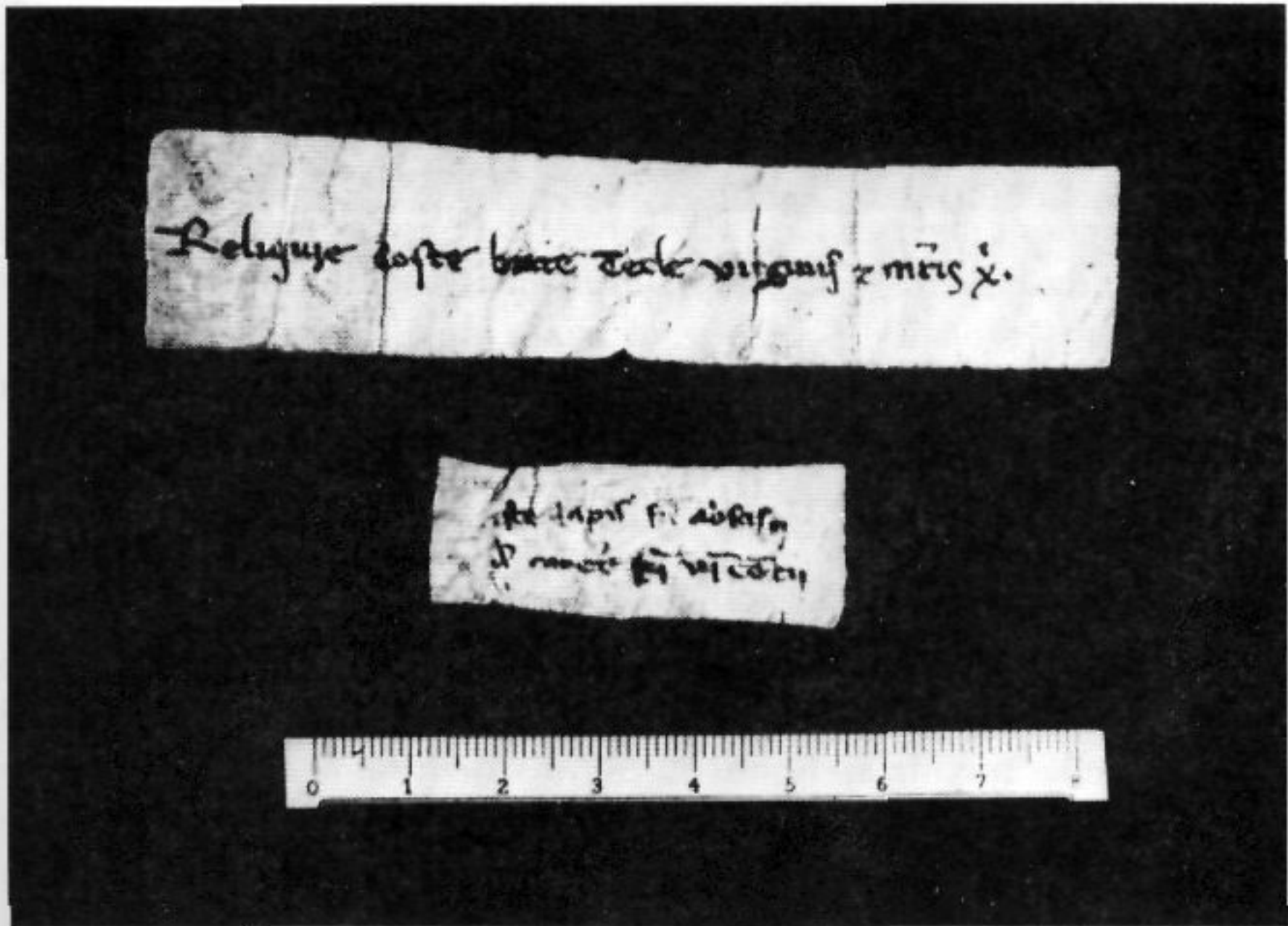
Rètols en paper o pergami corresponents a diverses bossetes.

Rètols en paper o pergami corresponents a diverses bossetes.

Rètols en paper o pergami corresponents a diverses bossetes.

Rètols en paper o pergami corresponents a diverses bossetes.

blement, del segle XIII (vegeu el núm. 23); lletra de cap a 1300; tinta molt descolorida i bosseta feta amb teixit de seda vermella (vegeu núm. 14).

Contingut: cabells castanys.

21.— De osse sancti Iohannis baptiste

Rètol en paper italià com el dels núms. 17 i 22, del començament del segle XIV. Lletra dels voltants de 1300. Tinta molt descolorida i bosseta de teixit de seda vermella (vegeu el núm. 14), amb voraviu en un costat.

Contingut: dos fragments ossis i pols.

22.— De digito beati Vincencii

Rètol en paper italià com el dels núms. 17 i 21, del començament del segle XIV; lletra dels voltants de 1300; tinta molt descolorida; bosseta de teixit de seda vermella (vegeu el núm. 14).

Contingut: aproximadament la meitat extrema superior del quart metacarpia de la mà esquerra.

23.— De sepulcro Domini

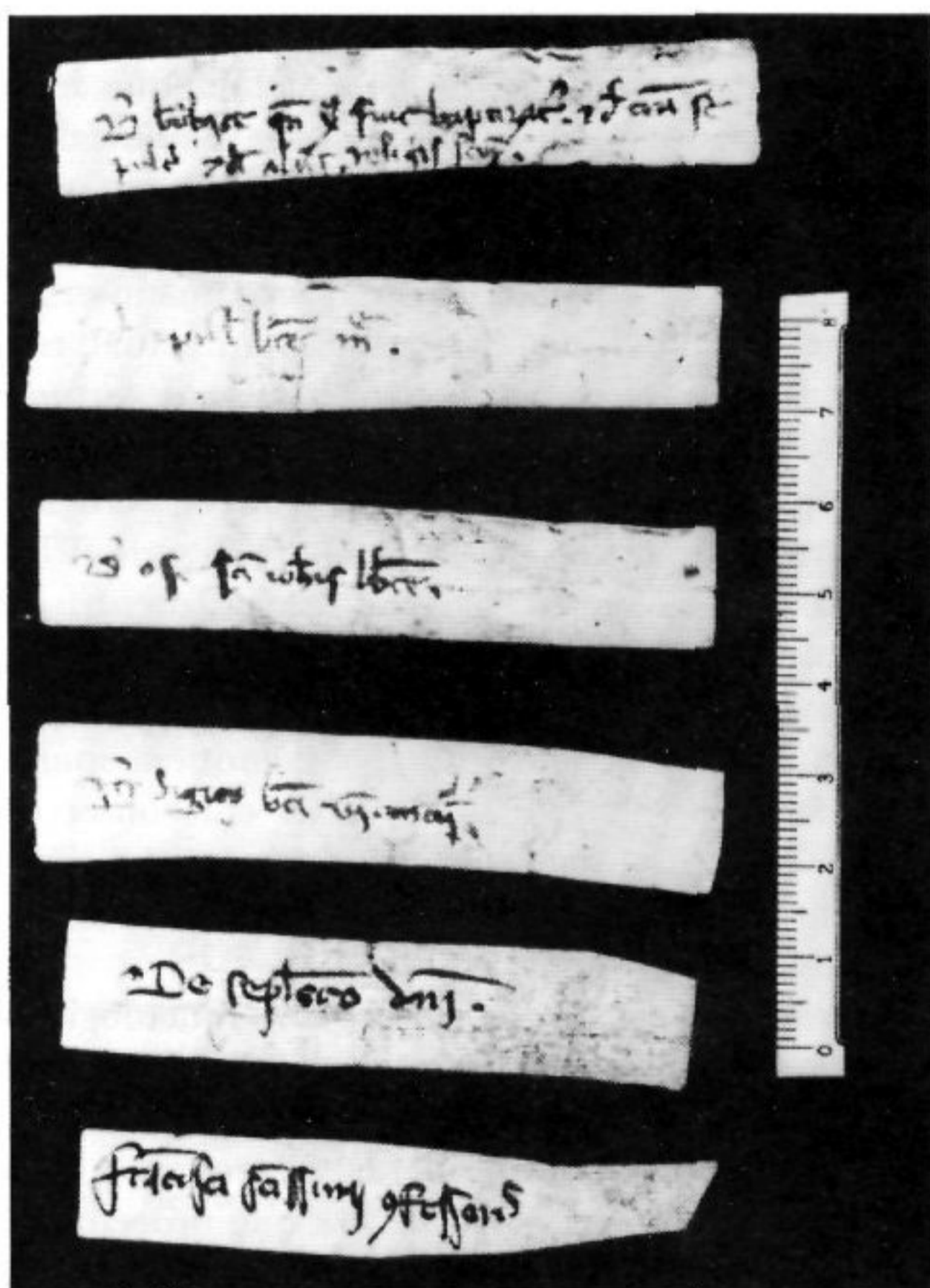
Rètol en paper de cap a 1300 (i més aviat del segle XIII) possiblement italià (vegeu el núm. 20); lletra dels voltants de 1300; tinta de color marró. Bosseta de teixit de seda negra que conserva 4 cm. de voraviu i vestigis de confecció. Del conjunt penjaven vuit caps de fil de dues menes i diverses llargades; un de curt es desprengué fàcilment del coll de la bosseta, on estava simplement agafat i no era més que un fragment trencat del fil que el paper duia lligat. Aquest fil que lligava el paper i no tenia cap funció podria ser el testimoni d'una anterior presentació de la relíquia.

Contingut: una pedra.

24.— Francisci sanctissimi confessoris

Rètol en paper català o valencià de la primera meitat del segle XIV; lletra del segle XIV; tinta fosca, gens descolorida. Bosseta de seda vermella, teixida amb mostra (dibuix de losanges). Rètol i bosseta anaven lligats amb un fil de lli que tenia només la funció de subjectar el rètol a la bossa, car, tret aquest, la bossa aparegué lligada amb un altre fil.

Contingut: pols.

Rètols en paper o pergamí corresponents a diverses bossetes.

IV

ALGUNS PROBLEMES PARTICULARS

Alguns dels elements d'aquest conjunt presenten problemes particulars. Examinem-los:

a) La relíquia "De monumento Lazari"

Com he dit, aquesta relíquia anava embolcallada en un fragment de teixit oriental, encolat per la part del darrera.

Segons el llegendari medieval, Llätzer té la tomba a Autun (Bor-

gonya). Havent-me adreçat al Museu d'Autun, el conservador, M.G. Vuillemot, m'envià amablement tots els detalls que hom posseeix sobre un teixit hispano-aràbig o oriental que embolcalla el suposat cos de Llätzer, d'acord amb la descripció que se'n féu quan, el 1727, fou obert el *loculus* i foren examinades les restes. Doncs bé: segons aquest informe, el teixit que fa de sudari porta una inscripció aràbiga datada per l'ègira que, reduïda al nostre còmput actual, resulta ser de l'any 1004. El teixit podria haver anat a parar a Autun (suposa la informació que he rebut) per donació d'Alfons VI de Castella, casat amb Constança, filla de Robert I de Borgonya. Però la diferència fonamental entre el sudari d'Autun tal com és descrit el 1727, és que els dibuixos i elements decoratius hi són brodats, mentre que, al petit fragment de Poblet, el dibuix és teixit. I no hi ha cap notícia, em diuen, d'un teixit com el de Poblet, relacionat amb la tomba de Llätzer a Autun. D'altra banda, M. G. Vuillemot em comunicà al seu temps que un fragment del sudari d'Autun era conservat al Musée Historique des Tissus, de Lió. He escrit darrerament a aquest museu i m'han enviat una fotografia d'un detall de l'esmentat teixit: no té res a veure amb el teixit de Poblet.

El P. Belarmino Bagatti, especialista en arqueologia cristiana de Palestina i professor a Jerusalem (almenys el 1965), consultat a petició meua pel P. Romuald Vives que es trobava aleshores a Palestina, descartà que la relíquia de la tomba de Llätzer trobada a Poblet vingués d'Autun, i cregué que el més probable era que procedís de la tomba de Llätzer venerada a Betània des d'antic, com atesten sant Eusebi i sant Jeroni; o, almenys, opinava l'esmentat professor que el trocet de marbre podia haver tocat aquella tomba. El P. Bagatti opinà que el trocet de marbre podia haver-lo portat algun pelegrí, segurament no a Poblet sinó a algun dels anomenats tresors de records de Terra Santa (entre els quals, els més famosos són l'anomenat Sancta Sanctorum de la basílica del Laterà i el de Constantinoble), d'on hauria passat a Poblet.

Malgrat aquesta opinió (el fonament de la qual ignoro) la procedència d'Autun (sigui el que sigui de l'origen del teixit i de la seva procedència pròxima) em sembla probabilíssima: els abats cistercencs (i, per tant, els de Poblet) anaven periòdicament a Cîteaux, a la Borgonya, al Capítol General. Res de més senzill que suposar que algun d'ells recollís un trocet de marbre, ja fos de la tomba d'Autun, ja fos que hagués tocat aquella tomba. Resta, és cert, el problema de l'exòtica procedència del teixit; però hom coneix prou bé el movi-

Teixit oriental que embolcallava la relíquia núm. 7.

ment comercial de teixits orientals a l'Edat Mitjana; la vinculació d'aquest petit trocet de teixit amb la relíquia, aneu a saber d'on ve; és probablement accidental. El que em sembla segur és que el trocet de marbre és relacionat amb Autun, no amb Betània.

b) La col·locació de les relíquies

Com hem vist, les dates que ens dóna la paleografia dels rètols són molt diverses: van de la darrereria del segle XII fins al segle XIV. D'altra banda, no es conserva, de Poblet, cap document de consagració de l'església, ni menys de l'altar⁽⁶⁾. Amb això, no sabem exactament a quina data de consagració d'altar responen les relíquies estudiades. Si bé és segur que la mesa és antiga, bé podria ser que no fos la primitiva, i que la peça central de quatre columnetes, amb la de les relíquies, fos el suport del primitiu altar, més petit, desaparegut.

(6) Només hi ha notícia d'una consagració tardana de l'església, en lletres pintades al timpà de la porta. Aquesta consagració fou feta el segle XVII, potser com a conseqüència de l'aparatós incendi que desgracià diverses parts del temple l'any 1575.

L'església, en el seu conjunt substancial, sembla acabada devers l'any 1200. L'altar major, doncs, hagué d'ésser consagrat pels voltants d'aquesta data, potser a la darrera del segle XII. Això, si no és que l'hipotètic altar primitiu més petit hagués pertangut a una capella provisional anterior. Sigui com sigui, em sembla probable que, ja en la primera consagració del primer altar, (de l'església major o traslladat després a ella), les relíquies que s'hi col·locaren ho foren en la columneta tantes vegades esmentada, dins la cavitat que té actualment. Si fou així, hi posaren, és clar, (potser amb d'altres després canviades) només les relíquies la inscripció de les quals pot datar-se paleogràficament d'aquell moment, o bé aquelles i alguna altra que, en una presentació anterior, portés un rètol escrit en aquella època. Les restants, com no era rar que hom ho fes, les degueren anar afegint per etapes, i cal deduir una primera col·locació que abraçaria (per hipòtesi) la designada com *De pulvere sancti Bernar(di)* i l'atribuïda a *sancto Mina* (el rètol de la qual fou escapçat, sembla, en ser retallada la bosseta) i que tant pot referir-se a sant Mena com, potser, a sant Menat o sant Minat (denominació que ha donat lloc a Sentmenat).

Si acceptem que la retulació és, en tots els casos, la primitiva (la qual cosa és hipotètica, però probable) caldrà situar la introducció de les relíquies gradualment en les dates que hem assignat a l'escriptura de cada rètol.

Un cas especial el constitueix el grup núms. 14 a 23 inclosos. Aquest grup presenta una sèrie de peculiaritats que el fan homogeni: tots els rètols són en paper, la lletra és aproximadament de la mateixa època i, probablement, de la mateixa mà: ho sembla especialment la lletra dels núms. 14, 15, 16, 19, 21 i 22; les bossetes dels núms. 14, 16, 17, 18, 20, 21 i 22 són fetes amb el mateix teixit de seda vermella (podria ser la mateixa peça, fins i tot, especialment, segons els tècnics, els 16, 17, 18 i 20). D'altra banda, els núms. 15 al 22 inclosos, presentaven un idèntic sistema de lligat: la bosseta anava lligada i nuada i, a continuació, el mateix fil lligava aïlladament i, en certa manera separadament de la bosseta, el paperet amb la inscripció. Aquesta suma de peculiaritats, bé que no totalment uniformes (la bosseta núm. 15 era feta, excepcionalment, de teixit de gassa groga, per exemple) ens inclinen a pensar que les relíquies de les bossetes núms. 14 a 23 foren introduïdes a la lipsanoteca en un mateix moment que, probablement, cal situar devers 1300, data de la lletra. L'última relíquia introduïda fou la de sant Francesc d'Assís, al segle XIV.

Aquestes semblen ser les etapes d'introducció de relíquies a

l'altar major de Poblet. És difícil de dir, però, en quin moment el conjunt prengué la disposició en la qual foren trobades. Una cosa és certa: la columneta central volandera té el mateix acabat i sembla feta de la mateixa mena de pedra que les quatre que l'envoltaven: les primeres relíquies *podien*, doncs, ser col·locades en aquesta columneta, ja de bones a primeres, en ser inaugurat l'altar, devers l'any 1200, o abans, en la mesa més petita al·ludida més amunt. Aleshores només hi degueren posar (i qui sap en quina *lipsanoteca*, i, fins i tot, si la concavitat era com és ara o més petita) les que hem datat dels voltants d'aquella data. Després, en les etapes indicades de manera general, hi afegirien les altres. La darrera fou la de sant Francesc d'Assís. La cera que ho tapava tot no ens és de cap utilitat: hom sap que la cera es indatable.

V

ESBÓS D'INTERPRETACIÓ DE LES RELACIONS GEOGRÀFIQUES DE POBLET QUE MOSTREN LES RELÍQUIES

Encara que hom no pugui oferir una relació completa i segura de les procedències de les relíquies, la d'algunes d'elles que puc presentar mostren ja abastament uns contactes força complets quant a les relacions del monestir amb la resta del món europeu.

Hi ha, evidentment, la possibilitat que alguna de les relíquies no procedeixi dels llocs on es veneren els cossos dels sants respectius, sinó o bé de llocs on eren conservats tresorers de relíquies, o d'esglésies en les quals hi hagués una relíquia important d'un sant o una santa de la qual en fos feta donació a Poblet d'un fragment. El que és evident, però, és que resulta impensable que la totalitat de les relíquies procedís d'un únic tresoret: la divergència de la majoria de les característiques paleogràfiques i la distància de les èpoques de les diferents lletres ho impedeix completament.

Les primeres relíquies que ofereixen una significació òbvia són les d'origen cistercenc: *De pulvere sancti Bernardi* (s. XII) *De carne sancti Bernardi et osse* (c. 1200) i *De brachio beati Roberti* (s. XIII) es refereixen al sant abat de Clairvaux, el personatge més important dins la història de l'Orde cistercenc i segurament un dels esperits més

vistents del segle XII, i al fundador la Cîteaux, sant Robert. Res de més natural que els primers monjos de Poblet volguessin tenir en llur altar relíquies d'aquests dos sants. En els seus viatges al Capítol General celebrat anualment (de primer) a Cîteaux, no els seria difícil d'obtenir aquestes relíquies. Després veurem el problema que plantejen les tesselles que hi havia dins la bosseta rotulada *De pulvere sancti Bernardi*, però el fet que hi hagi les tres relíquies esmentades té una causalitat clara.

Ja he avançat que els viatges a Cîteaux obligaven a passar per Autun, a la mateixa Borgonya: això explica la relíquia atribuïda a la tomba de Llätzer.

Una altra relíquia de fàcil interpretació geogràfica és la de sant Antoni o Antolí: aquest sant és venerat fonamentalment a Pamiers, població de l'Ariège, i a l'Ariège Poblet hi tingué, ja al segle XII, pastures i drets de pasturatge.

Sant Ot bisbe d'Urgell del segle XII rebé ben aviat culte a Catalunya: la relíquia de l'altar major de Poblet, inclosa a la lipsanoteca (si ens guiem per la data de l'escriptura) a la segona meitat del segle XIII, indica que la comunitat compartia aquesta veneració catalana; d'altra banda, la relació del monestir amb l'Urgell, ja en temps dels antics comtes, ja amb els prelats d'aquell bisbat, a causa de les terres que la comunitat hi posseïa, és documentada abundantment.

Les relíquies (autèntiques o suposades, com totes) de les santes Àgata i Llúcia, reunides en una mateixa bosseta, amb inscripció de cap al 1300, sembla que no cal dubtar que procedeixen de Sicília, malgrat que del destí del cos de Llúcia, màrtir a Siracusa, n'hi hagi dues versions: una, segons la qual, al segle X fou portat a Metz (però no sembla que fos tot el cos) i una altra, segons la qual, al segle XI, fou portat de Sicília a Constantinoble. Fins i tot un cronista venecià del segle XIV, narrant la conquesta de Constantinoble pels croats el 1204 diu que allí hi havia els cossos d'Àgata i de Llúcia; que el de santa Llúcia fou portat a Venècia i el d'Àgata cedit a uns sicilians. Aquesta vinculació del nom de les dues santes en la narració esmentada pot ser, però, atribuïda (em refereixo, insisteixo, a la vinculació) al fet que sembla versemblant que el papa Gregori el Gran introduí els noms de les dues màrtirs sicilianes, tots dos junts, en el cànon romà. Quant a santa Àgata, versemblantment martiritzada durant la persecució de Deci, era nascuda a Catània (bé que Palerm també se la disputi) on té el sepulcre; relíquies d'aquesta màrtir passaren després a Roma on era molt venerada, com també, a l'Edat Mitjana, a tota

Itàlia⁽⁷⁾. No sembla però dubtós que les relíquies d'ambdues santes, amb inscripció de cap a 1300, ens remetin a Sicília. A part la dominació catalana a l'illa en aquell temps, Zurita parla d'una ambaixada a Sicília de l'abat Guillem Estanyol, ambaixada que, si bé no hem trobat documentada per ara, donariem per certa, puix que és coneguda la seguretat documental amb la qual escrivia el cronista aragonès ⁽⁸⁾.

La inscripció de la bosseta núm. 10 que diu *De sacra legione thebeorum Cesaris et Florencii* deu contenir un error: en comptes de *Cesaris* deuria haver de dir *Cassii*, perquè són els sants Cassi i Florenci i altres companys que són venerats a Bonn (amb notícies històriques documentals que comencen ja, si més no, l'any 649). En les excavacions a la basílica de Bonn, el 1928 hom trobà les restes i, d'aquestes excavacions es dedueix que a la darrera del segle IV fou construït un edifici dedicat a Cassi i Florenci; els sarcòfags, però, restaren buids l'any 1166, en el qual el bisbe traslladà les relíquies a l'església romànica. No hi ha notícies segures sobre la personalitat i el martiri d'aquests dos personatges, però semblen martiritzats durant la persecució de Dioclecià. Segons una tradició tardana (del segle X) haurien estat soldats de la famosa legió tebea o tebana; salvats allí del martiri haurien passat a Bonn, on, descoberts i arrestats foren decapitats junt amb altres companys. És en aquesta tradició que (amb un probable error en un dels noms) es fonamenten les relíquies de Poblet, que ens indiquen una relació, directa o indirecta, de la comunitat amb Bonn. La festa d'aquests sants se celebra el 10 d'octubre a l'arxidiòcesi de Colònia. Tenim notícia, si més no, d'un contacte dels monjos de Poblet amb Colònia (si bé de data més tardana a la que hem assignat paleogràficament a la inscripció dels màrtirs esmentats): l'any 1330, fra Guillem de Ripoll, regent del col·legi de sant Bernat de París, fou designat per l'abat Copons per anar a cercar una relíquia de santa Columbina a Colònia, relíquia que el mateix abat Copons li recollí a París per portar-la a Poblet ⁽⁹⁾.

Si la relíquia designada com *De sancto Mina* es referia a l'egipci sant Mena, ens conduiria, per la història o tradició dels trasllats de les seves relíquies, a Egipte o a Àsia Menor. Un altre sant Mena, ermità,

(7) Cf. *Bibliotheca Sanctorum*, Istituto Giovanni XXIII, Pontificia Università Lateranense, Roma, I, 1961, pàgs. 319-327 (art. de Gian Domenico Gordini) i VIII, 1966, pàgs. 242-251 (art. d'Agostino Amore).

(8) Gerónimo de ZURITA, *Anales*.

(9) A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pàg. 209. Sobre el que hem dit de Cassi i Florenci, vegeu *Bibliotheca Sanctorum*, III, 1963, pàg. 923 (art. d'Agostino Amore).

ens remetria a diversos llocs d'Itàlia (10). Però, com he insinuat, el rètol fou involuntàriament escapçat i, si es tracta d'un *sancto Mina* [to], el que a Catalunya donà sant Menat i Sentmenat, es tracta d'un màrtir de Florència, documentat des del 786, la *passio* del qual és altament llegendària. Autors especialistes i de crèdit han suggerit que, sobre la muntanya de sant Miniato a Florència, existí un oratori en el qual foren dipositades després les relíquies del sant Mena oriental, que, posteriorment, fou cregut un sant local. Sigui com sigui, la relíquia de Poblet sembla remetre'ns a Florència (11).

La relíquia òssia atribuïda pel núm. 5 a l'apòstol sant Andreu, amb lletra de mitjan segle XIII, si no procedeix d'algun tresoret de relíquies, hauria de venir, directa o indirectament, de Constantinoble, on, al s. IV, Constanci féu traslladar el cos o, millor, d'Amalfi, on fou transferit al segle XIII (no fou sinó fins al 1462 que el cap fou portat a Roma) (12).

Quant a la bosseta que porta el rètol *Sancti Proculi martiris*, és de difícil identificació, atesos els diversos sants que portaren aquest nom. Potser fa referència al màrtir de Bolonya (13).

La bosseta que conté un resquill d'os atribuït, per la inscripció corresponent, a santa Tecla, no sembla dubtós que es refereixi a la (històricament boirosa) santa Tecla d'Iconi, venerada especialment prop de Selèucia (la moderna Sefkie), car és ben sabuda la devoció a aquesta santa, a Tarragona, on té dedicada la catedral. Ara: si és encertada la datació que hem donat a la inscripció (primer quart del segle XIII), i ens sembla indubtable, la relíquia de Poblet és un segle anterior a l'arribada a Tarragona del braç d'aquesta santa, puig que l'entrada del braç fou el 17 de maig de 1321 (14), la qual cosa no vol dir que la relíquia de Poblet no pugui procedir de Tarragona, puix que, dedicada la Seu, com estava, de bon principi, a santa Tecla, devien tenir relíquies de la santa.

Dues de les relíquies fan referència a sant Vicenç: unes suposades pedres de la presó i un dit. No cal dir que es tracta de sant Vicenç d'Osca i València. A València, des de 1287, Poblet tingué un

(10) Vegeu *Bibliotheca Sanctorum*, IX, 1967, pàg. 324 i ss.

(11) Vegeu *Bibliotheca Sanctorum*, IX, 1967, pàg. 493 i ss.

(12) Vegeu *Bibliotheca Sanctorum*, I, 1961, pàg. 1.097.

(13) Vegeu *Bibliotheca Sanctorum*, pàg. 1.151 i ss.

(14) J. SANCHEZ REAL, *El archiepiscopologio de Luis Pons de Icart*, Tarragona, 1954, pàgs. 124-125 i nota 174, així com la bibliografia del mateix Sánchez Real allí citada.

priorat-hospital, el de Sant Vicenç de la Roqueta. Sens dubte fou a través d'aquesta casa filial que pervingueren al monestir les esmentades relíquies.

Molt poca cosa de segur poden afegir, penso, les restants relíquies, quant a relacions geogràfiques de Poblet a l'Edat Mitjana. La relativa a la sang (?) de sant Llorenç, per tal com porta un rètol escrit en paper italià, podria venir, efectivament, de Roma (tanmateix, al segle XIV, ja s'importava ací paper d'Itàlia). La que fa referència a sant Joan Baptista devia ser suposada pels monjos antics vinguda, directa o indirectament, de Terra Santa; però, aneu a saber. Els fragments d'ossos atribuïts a sant Pere i sant Pau, amb rètol també en paper italià, presenta la mateixa incògnita, quant a la seva procedència geogràfica, que la de sant Llorenç. Finalment, hi ha les relíquies fantasioses (que es troben, o iguals o semblants, en tants altres grups de relíquies) que només ens informen una vegada més del candor amb el qual s'expressava una part de la pietat medieval o, de vegades, de la manca d'escrúpols dels comerciants de relíquies: mannà, cabells de la Verge, pedres de la frustrada lapidació de Jesús, tela del vestit de la Verge i de Joan Evangelista, cotó fluix del baptisme de Jesús (imaginat ritualment com el baptisme cristià!). La pedra donada com a procedent del (o havent tocat el) sepulcre del Senyor, la suposaven, és clar, vinguda de Terra Santa, directament o no (altra cosa és que n'hagués vingut). La que ens dóna una pista segura és l'atribuïda a sant Francesc d'Assís, que, sigui com sigui, és evident que no pertany al grup que hem designat com de relíquies fantàstiques.

Resumint: el que podem treure de cert (amb les reserves del cas), com a revelador de contactes geogràfics, és que, en primer lloc, apareixen les relacions naturals amb Borgonya, amb les consegüents relíquies cistercenques i la de la tomba de Llätzer d'Autun. Quant a terres pròximes, la Seu d'Urgell, Pamiers i València són relacions clares; i també Tarragona, probable provenença de la relíquia de santa Tecla o, almenys, hipòtesi més simple. Els màrtirs de la legió tebea ens condueixen a Bonn. Sicília semblaria ser la provenença de les relíquies de Llúcia i Àgata. Sant Minat suggereix un contacte amb Florència, i diversos altres rètols (especialment segur el de sant Francesc) ens revclen més contactes, ben plausibles, amb diversos llocs d'Itàlia. La resta, o bé és més vaga o es dissol en la fantasia.

VI

LES TESSEL·LES DE LA TOMBA DE SANT BERNAT

Resta parlar d'una petita qüestió. Cinc tessel·les d'or amb la indicació *De pulvere sancti Bernardi* no poden ser altra cosa que tessel·les de la tomba del sant. Ara: no és de creure que hom donés als devots, ni que fossin abats cistercencs, fragments de mosaic d'una tomba del sant en actiu: hauria estat destruir-la, cosa impensable, a la darrerria del segle XII. Les tessel·les de Poblet han de procedir d'una primera tomba, desafectada, de sant Bernat. I, en efecte, consta que l'abat de Claraval, mort el 1153, fou enterrat davant l'altar major de la seva església, al costat de sant Malaquies, que hi era enterrat des del 1148. Però, el 1174, Bernat fou canonitzat; en aquell moment, els monjos del seu monestir estaven preparant la dedicació de llur església, l'absis rectangular de la qual acabava d'ésser transformat en radial amb nou capelles; la cerimònia de la consagració fou fixada per al 12 d'octubre de 1174. Aleshores exhumaren les restes del fundador del monestir i, en espera de dedicar-li una tomba més digna, les dipositaren en una cambra a l'entrada del creuer de l'església, prop de la porta que comunicava amb el claustre. El 1178 hom procedí a una nova elevació del cos del sant, més solemne que la primera, i el cos fou col·locat en una tomba construïda expressament, darrera l'altar major. Aquest monument (car cal designar-lo així), segons les descripcions i dibuixos que ens en resten, era de pedra de color de pòrfid i tenia al damunt un edícul de marbre que descansava sobre quatre columnes (15). Les tessel·les de Poblet, si bé s'adirien millor a l'edícul darrerament esmentat (desaparegut actualment, és clar) per la raó susdita que hom no es dedicaria a descompondre una tomba en ús, degueren pertànyer o bé a la primera tomba (suprimida el 1174) o bé (però sembla menys probable) a la cambra on fou dipositat el cos, provisionalment, durant quatre anys. Les tessel·les són, doncs, una prova arqueològica d'una de les característiques de la tomba de sant Bernat anterior a la definitiva: era de mosaic. Que sàpiga, és l'únic testimoni que en resta.

(15) Vegeu PIERRE QUARRÉ, *L'iconographie de Saint Bernard à Clairvaux et les origines de la vera effigies*, a "Mélanges Saint Bernard", Dijon, 1954, pàgs. 343-344, amb disseny de la tomba definitiva i amb tota la bibliografia que cita, i E. VACANDARD, *Vie de Saint Bernard*, París, 1920, pàg. 549.